

ait pek çok belgeye sahip oldu. Bunun sonucunda Venedik diplomatlarının ve bunlar arasında balyosların kaleme aldıkları eserlerin çok değerli birer kaynak olduğu, başta Leopold von Ranke olmak üzere Alman tarihçiler tarafından ortaya çıkarıldı ve bu kıymetli eserlerin neşrine başlandı. Venedik kaynaklarının ve balyosluk kayıtlarının Türk tarihi açısından önemi günümüzde Fransız Türkologlar tarafından ortaya konulmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA:

BA, MAD, nr. 6004, 17901; *Thesoro Politico in cui si Contengono Relationi, Istruttioni, Trattati e varii Discorsi, pertinenti alla perfetta intelligenza della Ragion di Stato et all'intera Congnitione de gli interessi, e dipendenza de piu gran principi e signori del Mondo*, Cologna 1600, s. 113-133; R. Predelli, *I Libri Commemorativi della Repubblica di Venezia*, Venezia 1876-1914, I-VIII; M. Sanuto, *I Diarii di Marino Sanuto* (nşr. Barozzi-Berchet), Venezia 1879-1902, I-II; *Muâhedât Mecmuası*, İstanbul 1293-1307, II, 130-272; L. Bonelli, "Il trattato turco-veneto del Isyo", *Centenario della nascita di Michele Amari*, Palermo 1910, II, 332-363; T. Bertelé, *Il Palazzo degli ambasciatori di Venezia*, Constantinopoli e le sue antiche memorie, Bologna 1932; F. Antonibon, *Le Relazioni a stampa di ambasciatori Veneti*, Padova 1939; M. L. Shay, *The Ottoman Empire from 1720 to 1734 as Revealed in Despatches of the Venetian Baili*, Urbana 1944; A. Bombaci, "Il Liber Graecus, un cartolario veneziano comprendente inediti documenti ottomani in greco (1481-1504)", *Westöstliche Abhandlungen Rudolf Tschudi zum siebzigsten geburtstag überreicht von Freunden und schülerin*, Wiesbaden 1954, s. 288-303; a.mlf., "La Collezione di documenti turchi dell' Archivio di Stato di Venezia", *RSO*, XXIV (1948), s. 95-107; G. Torcellan, *Una figura della Venezia settecentesca*, *Andrea Memmo*, Roma 1962, s. 138-164; A. Maltezu, *Ho tesmos tou en Konstantinoupolei Venetou bailou* (1268-1453), Atina 1970; Ch. Villain-Gandossi, "Les attributions du baile de Constantinople dans le Fonctionnement des echelles du Levant au XVIe siècle", *Les Grandes Escales*, Bruxelles 1972, II, 227-244; a.mlf., "Les depeches chiffrees de Vettore Bragadin baile de Constantinople (12 juillet 1564-15 juin 1166)", *Turcica*, IX/2, Paris 1978, s. 52-106; a.mlf., "Contribution a l etude de relations diplomatiques et commerciales entre Venise et la Porte Ottoma-

ne au XIe siècle", *SOF*, XXVI (1967); XXVIII (1969); XXIX (1970); S. Carbone, *Note introduttive ai dispacci al Senato dei rappresentanti Veneti, Serie Constantinopoli, Firenze, Inghilterra, Pietroburgo*, Roma 1974, s. 11-54; P. Preto, *Venezia e i Turchi*, Firenze 1975; A. Ventura, *Relazioni degli ambasciatori Veneti al senato*, Bari 1976, s. VII-CVI; *Aspetti e momenti della diplomazia Veneziana. Mostra documentaria, 26 giugno-26 settembre 1982*, Venezia 1982, s. 28-29, 30-31, 38-39; Mahmut Şakiroğlu, "1503 Tarihli Türk-Venedik Andlaşması", *TTK Bildiriler VII*, Ankara 1983, s. 1559-1569; a.mlf., "Venedik Devlet Arşivinde Bulunan İstanbul Balyosu Arşivi Üzerinde Bir Araştırma", *Studia Turcologica Memoriae Alexii Bombaci Dicata*, Napoli 1982, s. 469-480; a.mlf., "1521 tarihli Osmanlı-Venedik Andlaşmasının Aslı Metni", *TED*, XII (1982), s. 387-403; a.mlf., "II. Selim'in Venedik Cumhuriyetine Verdiği 1567 ve 1573 Tarihli Ahidnâmeler", *Erdem* (Atatürk Kültür Merkezi Dergisi), II/5, Ankara 1986, s. 527-533; C. Cola — F. Manzonetto, *Baili Veneziani alla Sublime Porta. Storia e caratteristiche dell' ambasciata Veneta a Constantinopoli*, Venezia 1985; R. Mantran, *XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul* (trc. Mehmed Ali Kılıçbay — Enver Özcan), Ankara 1986, II, 128-148; M. Marie — D. B. Alexandrescu, "Une relation Venitienne sur l'Empire Ottoman a l' époque de Süleyman le Magnifique", *Comite International d Etudes Pre-Ottomanes et Ottomanes VI th. Symposium Cambridge* 1984, İstanbul 1987, s. 135-145; B. Simon, "Quelques remarques sur la relation de Marin Cavalli, baile a Constantinopole (1560)", *a.e.*, s. 147-157; a.mlf., "I rappresentanti diplomatici veneziani a Constantinopoli", *Venezia e i Turchi* (nşr. Banca Cattolica del Veneto), Milano 1985, s. 59-69; Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *TTK Belgeler*, I/2 (1964), s. 121-220; a.mlf., "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *a.e.*, V/9-12 (1972), s. 1-151; Suraiya Faroqhi, "The Venetian Presence in the Ottoman Empire (1600-1630)", *The Journal of European Economic History*, XV/2, New York 1986, s. 345-384; G. M. O'Riordan Colasanti, "L'Attività Consolare del Levante nella documentazione del Baila a Constantinopoli", *Byzantinische Forschungen*, XII, München 1987, s. 765-768; M. Cavid Baysun, "Balyos", *İA*, I, 291-295; B. Spuler, "Balyôs", *El²* (İng.), I, 1008; a.mlf., "Bâlyûs", *İDMİ*, III, 1008.

MAHMUT ŞAKIROĞLU

Bamako

BAMAKO

Mali Cumhuriyeti'nin başşehri.

Ülkenin önemli akarsuyu olan Nijer nehrinin batı kıyısında, iki ana kolun birleştiği yer ile Mandingo platosu arasında kurulmuş olan şehir, aynı zamanda Dakar'a bağlanan demiryolu hattının nehrine ulaştığı noktada bulunur. Afrika'nın batı sahillerinden içeri ve doğuya doğru devam ederek Sudan'a geçen eski işlek ticaret yolu üzerindeki Bamako 1883 yılında 800 kişilik bir nüfusa sahipti. 1958'de 100.000'e, 1976'da 404.000'e ulaşan şehir nüfusu 1987 sayımına göre 646.163'tür. Bamako ilk gelişmesini 1908'de bölgedeki Fransız kolonisinin başşehri olmasına ve daha sonra da Nijer-Dakar (Senegal) demiryolunun buradan geçmesine borçludur. Bölgeyi Batı Afrika'nın ihracat limanı Dakar'a bağlayan demiryolu (Bamako-Dakar arası 1050 km.), başta Bamako olmak üzere bütün bölgeye bir canlılık getirmiş, ancak kurulduğu yıllarda sahil kesimlerinden içerilere nüfuz etmek isteyen Fransız sömürge kuvvetlerinin işini kolaylaştırmıştır. Mali Cumhuriyeti'nin güneybatısında yer alan şehir, ülkenin idare merkezi ve aynı zamanda bütün Batı Afrika'nın en önemli ticaret merkezlerinden biridir. Nijer nehri genellikle taşımacılığa müsait olup bu ucuz taşımacılık yolu Gine'den Kankan'a kadar uzanır. Avrupalı sömürgeciler bölge ile XIX. yüzyılın sonlarında ilgilenmeye başlamışlar ve 1870 yılındaki savaşın sonra Fransız kuvvetleri şehri işgal etmişlerdir (1883).

Bölgede önemli bir merkez olan ve İslâm kültürünün yayılmasında büyük rol

Bamako'dan bir görünüş - Mali

oynayan Bamako'da özellikle Kādiriyye ve Ticāniyye tarikatları çok yaygındır. Kuzeyden Fas yönünden gelen Murābıtlar bölgeye İslâm'ı yaymak için çok çaba harcamışlardır. 1024 yılında Murābıtlar'ın lideri Abdullah b. Yâsîn (ö. 451/1059) Senegal taraflarında İslâm'ı yayma çalışmalarına başlayarak kısa zamanda bölgedeki Tekrûn zencileri arasında başarıya ulaşmıştır. Bu arada Mali reisi Manding İslâmiyet'i kabul etmiş ve İslâmiyet bölgeye girmeye başlamıştır. Bir süre sonra İslâmiyet Bamako merkez olmak üzere çevreye iyice yayılmış ve nihayet XIII. yüzyılda Mali'de bir İslâm devleti kurulmuştur.

1850'lerden itibaren Senegal'den Batı Afrika'nın iç kesimlerine doğru nüfuz etmeye çalışan sömürgeci Fransızlar'a karşı müslümanlar büyük mücadele verdiler. el-Hâc Ömer, Ahmedü ve İmam Samori ilk mücadeleyi yürüten liderlerdir. Ticāniyye tarikatı mensubu Şeyh el-Hâc Ömer'in kurduğu, fakat ondan sonra gelen Ahmedü'nün adıyla anılan Ahmedü Devleti ile İmam Samori'nin kurduğu Samori Devleti bir süre Fransız sömürgecilerinin emellerine engel oldular. Ahmedü Devleti 1890-1893 yıllarında yapılan seferlerle yıkıldı; Ahmedü, kayınpederi olan Sokoto (Nijerya) kralının yanına sığındı ve daha sonra orada öldü (1898). Ahmedü'nün yenilmesi Fransızlar'a Tinbuktü yolunu açtı ve şehir 1894'te işgal edildi. İslâm âleminin tanınmış kültür merkezlerinden olan Tinbuktü'nün hristiyanların eline geçmesi müslümanlar üzerinde derin bir iz bıraktı ve İstanbul'da dahi büyük yankılar uyandırdı. 1870-1898 yılları arasında bölgede yer alan Samori Devleti'nin kurucusu İmam Samori aynı zamanda Kādiriyye

tarikatinin temsilcisi idi. Samori Fransızlar'la yaptığı mücadelelerde çok başarılı oldu ve istilâcılara karşı Batı Afrika müslüman halkının savunucusu olarak büyük şöhret kazandı. Fakat ülkesinin denizle irtibatının olmaması ve bundan kaynaklanan silâh ikmal zorlukları dolayısıyla 1896'dan itibaren askerî gücü azaldı. 1898'de esir düştü ve iki yıl sonra sürgüne gönderildiği Gabon'da vefat etti.

Bamako bugün botanik ve zooloji bahçeleri, araştırma merkezleri, muhtelif seviyedeki eğitim kurumları ile ülkenin kültür merkezi olma niteliğine sahiptir. 1960 yılında Nijer nehri üzerine bir köprü yapılmış ve şehrin ulaşımı rahatlamıştır. Şehrin yayılma alanı planlı bir gelişmeye müsait ise de yeni yerleşim planlarının vaktinde yapılmaması ve buna karşılık nüfusun hızla artması, yerleşimde bazı çarpıklıklar ve sağlıksız durumlar ortaya çıkarmıştır.

Bamako'nun ünü, 2 Kasım 1963'te yapılan önemli bir toplantı sebebiyle artmıştır. Ev sahipliğini Mali cumhurbaşkanının yaptığı Bamako Konferansı'na Habeşistan İmparatoru Hâile Selâsiye, Fas Kralı II. Hasan ve Cezayir devlet başkanı Bin Bella katılmış ve görüşmeler sonunda Fas ile Cezayir arasında sınır anlaşmazlığından dolayı devam eden çarpışmalar son verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

J. D. Fage, *A History of West Africa*, Cambridge 1969, s. 123, 166, 169, 188; Abdurrahman Çaycı, *Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)*, Erzurum 1970, s. 80-96; M. Mahmûd Savvâf, *Ifrikıyye'l-müslime*, Cidde 1975, s. 221-239; P. B. Clarke, *West Africa and Islam*, London 1982, s. 133 vd.; L. Gray Cowan, "Bamako", *EAm*, III, 141; M. Chailley, "Bamako", *EI²* (İng.), I, 1008-1009.

MUSTAFA L. BİLGE

BAMMAT, Haydar

(1890-1965)

Kuzey Kafkasya
bağımsızlık hareketi lideri,
fikir adamı ve yazar.

Dağıstan'ın Temir Khan Choura bölgesinde doğdu. Küçük yaşta babasını kaybettiği için annesi tarafından yetiştirildi. Önce İslâmî ilimleri ve Arapça'yı öğrendi. Yüksek öğrenimini hukuk alanında yaparak 1912'de Petersburg Üniversitesi'nden mezun oldu ve doktorasını da bu üniversiteden aldı. Bu sırada Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti bağımsızlık hareketlerinde önemli rol oynadı. Bağımsızlığın kazanılmasından sonra Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti'nin dışişleri bakanı oldu. Mart 1918'de Türkiye ile Kuzey Kafkasya arasında Trabzon'da yapılacak barış konferansına katılmak üzere heyet başkanı olarak Türkiye'ye geldi. Azerbaycan-Kuzey Kafkasya Bağımsızlık Komitesi başkanı iken ardarda gelen Rus işgalleri sonucunda 1921'de geri çekilen askerî birliklerle beraber Türkiye'ye sığındı. Trabzon'da kısa bir süre kalıp evlendikten sonra Paris'e yerleşti. Orada *The Caucasus* adlı altı dilde sürekli ve bazan da Türkçe olmak üzere yedi dilde yayımladığı dergisiyle bağımsızlık hareketini sürdürdü. İslâm'a yaptığı hizmetleri ve devlet adamlığını takdir eden Afganistan Kralı Nâdir Şah 1925 yılında kendisini Afgan vatandaşlığına geçirdi. 1929'da Kafkasya ve Rus ihtilâlini konu alan *Le Caucase et la Révolution Russe* adlı eseri yayımlandı. Haydar Bammat II. Dünya Savaşı sırasında siyasî hayattan çekilerek doğrudan doğruya İslâmiyet ve İslâm dünyası ile ilgili eserler vermeye başladı. Bu arada Afganistan'ın İsviçre maslahatgüzarı olarak görev yaptı. Çeşitli diller yanında Türkçe'ye de çevrilen en önemli eseri *Visages de l'Islam*'ı da (Lausanne 1946; Paris 1959) bu dönemde kaleme aldı (Türkçe tercümesi *İslâmiyet'in Mânevi ve Kültürel Değerleri*, trc. Bahadır Dülger, Ankara 1963).

Cesur ve kabiliyetli bir lider olan Haydar Bammat, hayatı boyunca İslâmî akide ve dünya görüşüne bağlı olarak yaşadı ve müslümanların haklarını korumaya çalıştı. Siyasî fikirleri bakımından İslâm'ın müslüman toplumların hayatında temel unsur olduğuna ve buna dayanarak bir müslüman ülkeler birliği kurulmasının zaruretiye inanıyordu. 31 Mart

Bamako'da modern bir köprü ve cami - Mali

